

ЯК ПРОТИДІЯТИ «СМЕРТІ СУБ'ЄКТА» У ВІРТУАЛЬНОМУ СВІТІ

Поняття «суб'єкт» у сучасній психології розглядається в контексті постнекласичної науки і пов'язується з його інтерпретаційними, або, інакше, рефлексійно-активними, можливостями у різних середовищах життєдіяльності. Ключовими для постнекласичної науки є суб'єктно-орієнтована парадигма («суб'єкт – полісуб'єктне середовище») і середовищна парадигма («середовище, що саморозвивається»). У свою чергу, витоком досліджень суб'єктності та суб'єктної активності є суб'єктно-діяльнісна концепція (С.Л.Рубінштейн, А.В.Брушлінський, А.В.Петровський, В.О.Татенко та інші дослідники), відповідно до якої людина як суб'єкт введена до складу буття, вона продовжує себе у світ, переструктурує простір свого буття, орієнтуючись на особистісні смисли і ментальні моделі. Так, А.В.Брушлінський наполягає на унікальності, активності, відповідальності, самостійності, цілісності індивіда як суб'єкта. Він пропонує критерії суб'єкта, серед яких виділення себе з довкілля, протиставлення себе дійсності як об'єкту дії та пізнання; формування і конструювання понять, взаємодія з іншими людьми як суб'єктами, і, нарешті, цілісність, єдність, інтегральність діяльності суб'єкта і всіх видів його активності. Автономність, самодетермінованість, спонтанійність, інтегративність, креативність суб'єкта підкреслює також і В.О.Татенко, визначаючи суб'єктність як здатність і потребу людини починати причинний ряд з себе.

Попри безумовну продуктивність указаних вище та інших підходів до ролі і місця суб'єктності у життєдіяльності і розвитку людини, відомими є також думки Р. Барта, М.Фуко та інших постструктуралістів про «смерть суб'єкта», тобто про неможливість людини у сучасному світі бути автором, суб'єктом власного життя і, тим більше, суб'єктом історичного розвитку. Тотальний суб'єкт як автономна ідентичність, на їх думку, зникає, «вмирає», втративши онтологічний статус і розчинившись у міжкультурних кодах та дискурсивних практиках. Крім того, сьогодні тривають теоретичні дискусії про суб'єкта у новій, віртуальній реальності, зокрема, в Інтернеті та соціальних мережах. Чи дійсно тут людина підвищує рівень власної суб'єктності за рахунок пристосування технологій до власних потреб та власної системи цінностей, і, відповідно, збільшення суб'єктності ментальної конструкції окремої людини? Або зменшує цей рівень майже до неможливості впливати на власне буття у світі технологій, які перемагають, гаджетизації, роботизації та інших напівфантастичних реалій сьогодення? Тут ідеться про «смерть суб'єкта» не взагалі, а саме у віртуальній реальності. Ю.П.Зінченко, посилаючись на Ж.Бодрійяра і Ж.Делеза, пов'язує її зі злиттям суб'єкта і симулякра, тобто знака, який творить власну реальність. Тому

зникає, розчиняється відповідальність суб'єкта за те, причиною чого він є.

Однак більшість фахівців вважають, що суб'єктність може зникати і знову відроджуватися, нарощувати свій потенціал залежно від виду життєдіяльності, і, зокрема, множинності буття, рефлексійних та інтерпретаційних можливостей людини. Основним напрямком боротьби зі «смертю суб'єкта», інакше кажучи, протидії зменшенню рівня суб'єктності у віртуальному світі, є інтелектуальний розвиток і саморозвиток, і особливо, розвиток провідних інтелектуальних метакогніцій [1].

У результаті порівняльного аналізу специфіки розвитку інтелекту та суб'єктної активності нами показано, що інтегративний інтелект і, зокрема, інтелектуальні метакогніції (інтелектуальна ініціація, рефлексія, децентрація, стратегічність тощо) працюють на розвиток суб'єктності дорослої людини, розвивають її самостійний погляд на світ і власну активність, антиманіпулятивний потенціал, сприяють цілепокладанню, творчому проектуванню власної діяльності і життєдіяльності, загалом, протидіють «смерті» суб'єкта у сучасному реальному і віртуальному світах.

Надзвичайно важливого значення суб'єктність набуває у складних і нестабільних умовах життя людини і суспільства, у тих випадках, коли потрібно швидко приймати ризиковані і непрості рішення, і відповідно до них діяти і організовувати життєві, професійні, суспільні процеси. Очевидно, що такими складними умовами перенасичене сучасне життя. У ньому є розмитими і невизначеними навіть критерії помилки. Зрозуміло, що, скажімо, у ситуації дефіциту часу людина не завжди шукає найкраще рішення, вона схиляється до рішення прийняттого і задовільного, адже за час роздумів ситуація може необернено змінитися. Як зазначає О.М. Поддяков, у нестабільних умовах жорстка настанова на безпомилкову діяльність мало адаптивна.

З іншого боку, діяльність в умовах зняття настанови на безпомилковість безумовно передбачає також і більш високий рівень суб'єктності, тобто готовності нести відповідальність як за самостійно обрані, поставлені і розв'язувані задачі, так і за необернені результати зроблених виборів і прийнятих рішень.

Суб'єктність несе психологічне навантаження і в контексті протидії маніпулюванню, яке реалізується сьогодні у пропаганді і гібридній війні. На нашу думку, суб'єктність у даному випадку є особистісним знаряддям, яке може допомогти вибудувати власне ставлення, власну позицію відносно подій, які відбуваються, проаналізувати та порівняти різні точки зору і усвідомлено, на ґрунті інтелектуальної децентрації, прийняти одну з них і діяти відповідно.

Список використаних джерел

1. Інтелектуальний розвиток дорослих у віртуальному освітньому просторі : монографія [Електронний ресурс] / М.Л. Смульсон, Ю.М. Лотоцька, М.М. Назар, П.П. Дітюк, І.Г. Коваленко-Кобилянська [та ін.] ; за ред. М.Л. Смульсон. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 221 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10064/>

